

SEVDALINKA IN BOSNIA-HERZEGOVINA MUSIC; ORIGIN, HISTORY AND FUNDAMENTAL CHARACTERISTICS

Faruk MEHİNAGIÇ¹
Ömer TÜRKMENÖĞLU²

Abstract

With the conquest of Bosnia-Herzegovina by the Ottomans in 1463 and the acceptance of Islam by the Bosnians, cultural interaction between Turks and Bosnians began. Having remained under Ottoman rule for over 500 years, Ottoman culture and social life had a profound impact a Bosnia and Herzegovina's society and culture. It is also possible to see this effect in the anonymous sevdalinka songs. Sevdalinks are a genre of folk music unique to Bosnians within the Balkan regions. It has gained the status of the most important folk music in Bosnia-Herzegovina music to date and has increasingly inspired many types of music.

This study aims to present the origin, historical development and fundamentals characteristics od sevdalinka songs collectively and to the provide researcers with comprehensive researchers with comprehensive information on the subject. There are a limited number of Turkish resources on sevdalinka in Turkey. In this context, it is thought that this article, which is an original study, can contribute to the Turkish academic literature and the promotion of this type of music.

In this context, in order to reach the required information, qualitative research method was used, which uses qualitative data collection techniques such as observation, interview and document analysis. Qualitative document analysis technique was used to determine the situation.

Keywords: Sevdalinka, Music of Bosnia and Herzegovina, Folk Music.

BOSNA-HERSEK MÜZİĞİNDE SEVDALINKA; KÖKENİ, TARİHİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Özet

Bosna-Hersek'in 1463 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesi ve Boşnakların islâmiyeti kabul etmesiyle birlikte Türkler ile Boşnaklar arasında kültürel etkileşim başlamıştır. 500 yıldan uzun bir süre Osmanlı İmparatorluğu idaresinde kaldığı için Osmanlı kültürü ve toplum hayatı, Bosna-Hersek toplum hayatı ve kültüründe derin etkiler yaratmıştır. Anonim özelliğe sahip sevdalinka şarkılarında da bu etkiyi görmek mümkündür. Sevdalinka, Balkan coğrafyasında sadece Boşnaklara özgü bir müzik türüdür. Bugüne kadar Bosna-Hersek müziğinde en önemli halk müziği statüsünü kazanmış ve giderek daha çok müzik türüne ilham verir hale gelmiştir.

Araştırmamızda; sevdalinka şarkılarının kökeni, tarihi gelişimi ve temel özelliklerini birarada ortaya koymak ve araştırmacılara konu ile ilgili toplu bilgi vermek amaçlanmıştır. Türkiye'de sevdalinka konusunda sınırlı sayıda Türkçe kaynak bulunmaktadır. Bu bağlamda özgün bir çalışma olan makalenin Türk akademik literatürüne ve bu müzik türünün tanıtımına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşmak amacıyla *gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı* nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Durum saptamasına yönelik olarak nitel boyutta doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sevdalinka, Bosna-Hersek Müziği, Halk Müziği.

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Sorumlu Yazar E-Posta: mehinagicfaruk@gmail.com/: DOI: 10.22252/ijca.1688016.

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı.

1.Giriş

Her ülkenin kendi yaşantısına ait çeşitli duyguları konu alan ulusal müzikleri vardır. Türkiye’de Türkü, Arjantin’de Tango, Bosna-Hersek’te Sevdalinka vb. buna örnek olarak verilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun, Bosna’yı fethiyle Boşnaklar İslamiyet’i kabul etmiştir. Türk kültürü ve İslam dininin etkisiyle Boşnak toplumunun sosyokültürel yapısında önemli değişimler olmuştur. Değişen hayat şekli edebi ürünleri de etkilemiş ve anonim bir tür olan sevdalinkalar bu etkileşimin sonucu ortaya çıkmıştır (Iyiyol & Čatović, 2012: 262).

Balkan Yarımadası’nda birbirine benzer dil ve kültürlerde birçok toplum yaşamaktadır. Sevdalinkalar, Müslüman Boşnak halkının kültürel ve sanatsal ürünleridir.

Anonim halk ürünleri olan sevdalinkalar; aşkı, hüznü, acıyı, kafiyeli şekilde ifade etmiş, armonili söyleyişleriyle insanların belleklerinde kolayca yer edinmişler (Bayram, 2015: 118) Şarkıların konularını; sadece karasevda değil, vatan aşkı, doğa aşkı gibi konular oluşturmaktadır.

Bosna-Hersek müzik kültüründe yaklaşık 600 yıllık bir geçmişe sahip olan sevdalinka; “ezgisel ve ritimsel açıdan Türk müziğinden etkilenmiş ve Türk müziğine ait makamları ve ritim yapılarını kullanmıştır. Yugoslavya döneminde batı ezgileri ve ritim yapılarından da türü etkilenmiş ve özellikle vals ritmi 3/4 kullanılmıştır” (Uluçay,2022: 436).

Araştırmamızda; Bosna-Hersek toplumunun müziği içerisinde özel bir yeri olan sevdalinkaların kökenini, tarihi gelişimini incelerken aynı zamanda temel özelliklerini de ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkçe kaynakların sınırlı olması nedeniyle gerek internet gerekse kütüphane ortamında yapılan araştırmalarla; sevdalinka konusunu detaylı incelediği bilinen Boşnak yazarların makale, kitap vb. kaynakları da araştırılarak ilgili bölümler Türkçeye çevrilmiştir.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Bosna-Hersek toplumunun müziği içerisinde özel bir yeri olan sevalinkaların; kökenini, tarihsel gelişimini incelemek ve temel özelliklerini ortaya koymaktır.

Bu çalışma; altı asır boyunca Boşnak halkının aşkları, hüznüleri ve hasretleri gibi duygularını ifade ettikleri sevdalinka şarkılarının kökeni, tarihi gelişimi ve temel özelliklerini birarada ortaya koyması ve araştırmacılara konu ile ilgili toplu bilgi vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca çalışma özgün bir çalışma olup Türkiye’de sevdalinka konusunda sınırlı sayıda Türkçe kaynak bulunmaktadır. Bu bağlamda makalenin Türk akademik literatürüne ve bu müzik türünün tanıtımına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2.1.Yöntem

Bu çalışmada; nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamak mümkündür (Karataş, 2015: 63).

Araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilerek, veri sağlanmasına doküman analizi denilmektedir. Araştırmacıya zaman ve kaynak tasarrufu sağlayan bir yöntemdir (Karataş, 2015: 72).

Bu kapsamda; araştırma konusu ile ilgili teorik bilgilere kütüphane ve internet ortamından tarama yoluyla ulaşılmıştır. Konu ile ilgili ulaşılan belgeler doküman analizi tekniğinden yararlanılarak analiz edilmiş ve makale hazırlanmıştır. Sınırlı sayıda Türkçe kaynak olması dikkate alınarak konu hakkında uzman olduğu bilinen Boşnak yazarların makale ve kitaplarına ulaşılmış, ilgili bölümler Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu şekilde konusunda uzman bu kişilerin çalışmalarının da Türk akademik dünyasında tanınmasına katkıda bulunulduğu değerlendirilmektedir.

3. Sevdalinkanın Tanımı ve Tarihçesi

MS 2. yüzyılda Bergamalı Galem, kanı; kan lenf, safra ve kara safra olarak dörde ayırmıştır. Bu dönemde bir insanın sağlıklı ya da hasta olmasının, bunların vücuttaki miktarına bağlı olduğuna, kara safra olarak adlandırılan miktarın az olmasının depresyona, üzgün ruh haline ve melankoliye neden olduğuna inanılmaktadır. Kara safra kelimesi için Arapça tercümesi kullanılmıştır. Yani sevdah, hüznü bir ruh hali ve melankoliye neden olan kara safra olarak da tercüme edilebilir ki bu da bugün bildiğimiz sevdalinkanın ana belirleyicilerinden biridir (Ljubić, 2019: 3).

“Sevdalinka; Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Boşnakçaya geçen, “Sevda” kelimesinden türemiştir. Sevda; “Aşk, sevgi; aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık, istek, heves, arzu” (Devellioğlu, 2008: 946) anlamına gelmektedir. Sevda kelimesi Boşnakça’da, Türkçe anlamıyla özdeş olarak; sevdah/sevdah şeklinde kullanılmaktadır. Sevdalinka, “Boşnakça aşk şarkıları” anlamına gelmektedir” (Škaljić, 1966: 561-562’den akt. İyiyol & Čatović, 2012: 248).

Sevdalinka, Müslüman Boşnaklara özgü anonim bir tür olup aynı ülkede yaşayan ve aynı dili konuşan Sırp ve Hırvatların kültüründe görülmemektedir.

Bugünkü Bosna-Hersek toprakları 1463’ten 1878’e kadar Osmanlı İmparatorluğu toprakları olup bu durum, bölgenin sadece kültürünü değil aynı zamanda müziksel açıdan gelişimini de önemli ölçüde etkilemiştir. Sevdalinkanın kökeni, ne zaman başladığı kesin olarak belirlenememekle birlikte 16. yüzyılın başlarında gerçekleştiği varsayılmaktadır.

Yazılı bir kaynakta ilk olarak 1574 yılında Hırvat yazar, *Luka Botić*, Adil isimli Müslüman Boşnak delikanlının Marija isimli Hristiyan genç kıza olan aşkını dile getirdiği sevdalinkadan bahsetmiştir. Bu sevdalinka altı dizedir ve onlu hece vezniyle yazılmıştır (Maglajlić, 2006: 5-6).

Bir süre Bosna-Hersek’te yaşamış olan Rus tarihçi *Aleksandar F. Giljferding*, Hersek’te Stolac şehrinin kaymakamı Hamza Bey Rizvanbegović’in konağında akşamları tambur eşliğinde sevdalinka söylendiğini belirtmiştir. *Fransiskan Antun Knežević* 1870 yılında “*Bosna’daki Evlenme Adetleri*” isimli kitabında; Türk erkeklerin kız evine girmelerinin yasak olduğunu bu nedenle kızların akşamları pencere önüne geçip sevdalinka okuduklarını, erkeklerin ise onlara tambur ile karşılık verdiğini yazmıştır (Maglajlić, 2006: 10-15).

Vuk S. Karadžić, 1814 yılında yazdığı “*Küçük Slaven-Sırp Halk Şiiri Kitabı*”nda bazı sevdalinkalardan bahsetmiş ve bu şiirleri “*Muhammed’in dinine inanan Sırpların şiirleri*” olarak tanımlamıştır (Maglajlić, 2006, 11-13).

“Tuga za dragim” şarkısı 18. yüzyıla ait Erlagen el yazmasında bulunan kayıtlı ilk Sevdalinka şarkısı olarak kabul edilmektedir. Munib Maglajlić (1983) bu şiirin yaratıldığı ortam ve zamanı incelediğinde sözlü Boşnak edebiyatının ve genel olarak halk sanatının en önemli türlerinden biri olan sevdalinkada, Doğu kültüründen izler olduğuna dikkat çekmektedir (Prkić-Palavra & Pehlić, 2021: 207).

1894 yılında bu ülkeden geçen Ferde Hefe, meyhanelerde halka açık olarak enstrüman eşliğinde adı daha sonraları sevdalinka olan aşk şarkılarının söylendiğinden bahsetmiştir (Efendić 2015’den akt. Prkić-Palavra & Pehlić, 2021: 206).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Bosna vilayetini işgal ettiği 1878 yılına kadar sevdalinkanın altın çağını yaşadığı düşünülmektedir. Bu tarihten sonra batı kültürünün etkisiyle değişim göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte; birçok yazarın sevdalinka şarkıları, orijinal sanatsal kimliğine sadık bir şekilde korumaya çalışılmıştır.

Balkan etkilerini içinde barındıran çok çeşitli motif ve türlerin karışımı olan sevdalinka; çok uzun bir geçmişe sahiptir. Bosna’nın en ünlü ve geleneksel müziği olup Bosna ve Hersek, özellikle geleneksel müziğine sahip çıkan, günümüzde hala yaşatan sayılı ülkeler arasında yer almaktadır.

4.Bosna-Hersek Müziğinin Gelişim Süreci

Bosna ve Hersek, özellikle geleneksel müziğine sahip çıkan, günümüzde hala yaşatan sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. Bosna’nın en ünlü müziği sevdalinkadır. Bosna’nın geleneksel müziği olan bu şarkılar, Balkan etkilerini içinde barındıran çok çeşitli motif ve türlerin karışımıdır. Sevdalinka; çok uzun bir geçmişe, duygusal ve melankolik bir atmosfere sahip aşk şarkısı olarak tanımlanabilir. Bu aşk iki cinsin birbirine duyduğu aşkın yanında, vatan aşkı, hasret ve doğa aşkı gibi olayları yansıtmaktadır.

Bosna-Hersek’te müziğin gelişimine öncülük eden eserler azken 19. yüzyıl başlarında yeni eserler meydana getirilmeye başlanmıştır.

“Bosna-Hersek müziğinin gelişimi beş ayrı dönemde incelenebilir:

1. Ortaçağ Bosna'sı (1377-1463)
2. Osmanlı İmparatorluğu dönemi (1463-1878)
3. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemi (1878-1914)
4. I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönem (1914-1918)
5. Bağımsızlık (1995) sonrası dönem” (Jakubović, 2019: 4-5).

Bosna-Hersek müziği Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Doğudan etkilemişken, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimi sırasında Batı müziğinin etkisiyle gelişme göstermiştir. Bu dönemde diğer ülkelerden Bosna-Hersek'e gelen besteciler, ülkeye romantizm akımını getirmiş ve mevcut müzik yapısının tamamen değişmesine neden olmuştur. Başta Çek Cumhuriyeti'nden olmak üzere Habsburg Monarşisinden Bosna- Hersek'e gelen ve koro şefi olarak görev yapan birçok müzisyen, ülkedeki amatör müzik gruplarını yönetmiş, müzik öğretmeni ve söz yazarı olarak çalışmıştır. Bu bestecilerden bazıları klasik müzik çalışmalarına katkı sağlamış ve ülkede ilk müzik okullarının kuruluşunda etkili olmuştur. Aynı zamanda ülkedeki geleneksel motiflerden de etkilenmişler, ilgili kurumlarda yapılan beste çalışmalarına da katkı sağlamışlardır (Jakubović, 2019: 4-5).

Farklı amaçlara hizmet eden ve farklı icra ortamlarında seslendirilen müzikler farklı türlerin oluşmasına neden olmaktadır. Aşklarını gizli veya daha kapalı ortamlarda dile getirenler sevdalinkanın, halk müziklerini ve geleneksel müzikleri günümüzde tekrar canlandırmak isteyenler yeni bestelenmiş halk müziklerinin, daha genç kuşaklara hitap etmek isteyenler Boşnak rock'ının, kahramanlıkları dile getirenler epikaların oluşmasını sağlamışlardır (Kurtişoğlu, 2008: 54).

Bosna-Hersek'te son yıllarda geleneksel müzik türünün yanı sıra yeni müzik türleri de (pop, schlager, chanson, caz, rock'n'roll, heavy metal, hip hop, house, tekno) gelişmiştir (wikipedi).

5. Sevdalinkanın Temel Yapısı

Sevdalinka, Boşnak Anonim Halk Edebiyatı'nın ve müziğinin önemli türlerinden biridir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Boşnak kültürünü, halkın duygularını yansıtan sevdalinkanın önemi Türk halk kültüründe türküyeye benzetilebilir.

Özellikle ev, çardak avlu, mahalle, cami, tekke vb.den meydana gelen Osmanlı şehir yapısı; Müslüman kadın-erkek ilişkileri, Boşnak halk kültüründe yeni davranış şekilleri meydana getirmiştir (Maglajlić, 2006: 34-35).

Osmanlı İmparatorluğu döneminden daha önce Bosna-Hersek köylerinde gelenek olmadığı şekilde evler, yüksek duvarlarla inşa edilip haremlik ve selamlık bölümlerine ayrılmıştır. Sevdalinkanın ortaya çıkmasına kadın ve erkek arasındaki bu ayrılığın neden olduğu düşünülmektedir. Şarkıların konusunun gerçekleşmemiş ve imkânsız aşka duyulan pişmanlık veya özlem olduğu, izin verilen tek şeyin pencereden bakıp karşı cinsi baştan çıkarmak olduğu görülmektedir (Ljubić, 2019: 5).

Sevdalinka, Boşnaklarla ilişkilendirilen Boşnak kasaba şarkılarıdır. Şarkı sözlerinde en yaygın tema karşılıksız aşk ve aşka duyulan özlemdir. Bunun dışında genellikle tarihi olaylar, Bosnalı soylularla, Bosna'daki çeşitli şehirlerle ve Balkanlar'ın başka yerleriyle ilgili konulara da rastlanır (Eschker 1971'den akt. Prkić-Palavra & Pehlić, 2021: 205).

Sevdalinkanın temel konularından biri reddedilen ama aynı zamanda tutkuyla arzulanan aşktan kaynaklanan acı duygusu olmakla birlikte;

- Sadece kadın ile erkek arasındaki aşkı işlemediği, özellikle vatanseverlik konusunun sıklıkla kullanıldığı,
- Bu şarkılarda kadına özel bir değer ve önem verildiği, onların güzelliğine duyulan hayranlığın ve saygının ifade edildiği, etik değerlerle de karakterize edildiği,
- Erkeklerin kendilerini genellikle güçlü ataerkil kimlikler olarak sundukları; erkeklerin bağlılığı ve sorumluluğu konularına da yer verildiği görülmektedir (Prkić-Palavra & Pehlić, 2021: 212).

Görsel 1.

SEVDALINKA SÖYLENEN ORTAMLAR

Huseinović, 2024: <https://sevdalinka.info/en/about-sevdalinka/>

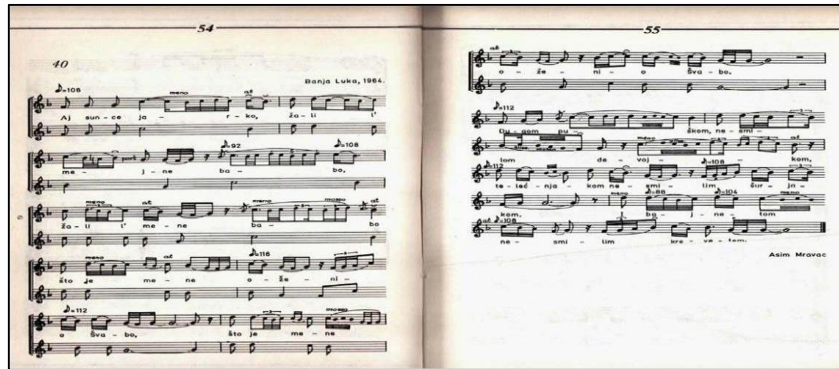
Geleneksel Bosna-Hersek halk şarkısı Sevdalinka, yüzyıllardır zamana karşı direnerek Bosna-Hersek'teki nesillerle birlikte yaşamaktadır. Bu, kentsel Bosna mekânının şarkısıdır. Zamanla Bosna köylerine kadar nüfuz etmiştir. Karakterlerinde, ulusal ruhun karakteristiği olan her şey bulunabilmektedir: dil, aile üyelerinin konumu ve statüsü, yerel özellikler, yemek kültürü, giyim tarzı, yani geçmişimizin insanların hissettikleri, nasıl ifade ettikleri, ne hayal ettikleri ve etraflarındaki dünyaya nasıl baktıkları vb. (Huseinović, 2024:1).

Sevdalinkalarda mübalağa sanatının yaygın olduğunu belirten Mickiewicz, Doğu şiirinin etkisinin görüldüğünü ve mübalağa sanatının yaygın olarak kullanıldığını vurgulamıştır. 6-16 hece arasında değişen hece vezni kullanılmıştır (Maglajlić, 2006: 11-13).

Bosna-Hersek'de en karakteristik sevdalinka şarkısı önceleri düz şarkı (ravna) olarak adlandırılmıştır. Çek Müzikolog Ludvig Kouba yaptığı araştırmada sadece Bosna'daki düz şarkıların doğal olduğunu görmüştür. Basit bir melodiye sahip olan düz şarkının, zamanla melodisi genişlemeye başlamış, ezgi geliştirildikçe artık ikili aralık kullanımına rastlanmıştır. *“Bosna kırsal müziğinde artık ikili aralıkla beraber geniş kapsamlı melizmatik cümlelerin ortaya çıkması ile sevdalinka doğmuştur”* (Hadžisalihović,J.'den akt. Jakubović,2019: 13).

Görsel 2.

DÜZ ŞARKI ÖRNEĞİ

Milošević, 1964: 40-41'den akt. Jakubović,2019: 3.

Sevdalinkanın temel karakteristik özellikleri; *“artık ikili, miksolidyen, majör ve ikinci derecede sona eren armonik minör, alterasyon, melizma kullanımı ve uzun soluklu cümlelerdir”* (Milošević, 1964: 32).

19. yüzyılda Bosna-Hersek'te kentsel bölgelerde yapılan tüm müzikler (Balad, romans, düz şarkı gibi türlerin hepsi dahil) sevdalinka olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Oysaki bu tür şarkılar sevdalinka olarak adlandırılmadan önce de halk tarafından söylenirdi. Müzikolog Cvjetko Rihtman, düz şarkının şehirler ve köylerde farklı şekilde söylendiğini, şehirlerde daha sade, köylerde ise daha süslü melodilerin kullanıldığını ifade etmiştir. Bir ezgide sevdalinka olup olmadığını belirleyen şey ritimdir ve düz şarkılarda kontrast

oluşturmak için farklı ve değişik ritim kullanılmıştır (Hadžisalihović'den akt. Jakubović, 2019: 14) Melodilerinin geniş, melizma ve süs açısından zengin, fazlaca es kullanılan, vurgulu ve karmaşık ritmi nedeniyle şarkıcı aynı zamanda çalgıcı olan kişi doğaçlama imkânı sunmaktadır (Jakubović, 2019: 15-16).

Doğaçlamada şarkıcının müzik yeteneği de önem taşımaktadır. Sevdalinkalarda rubato kullanılmıştır. Hafif sesle ve sakin bir şekilde seslendirilen sevdalinkalar, vurgulu dinamiklerle de çalınmaktadır. Balkan müziğinde sık kullanılan "vibrato" vokal teknik olarak bu şarkılarda görülen en belirgin özelliktir.

Sevdalinkalarda, "sevgili" Boşnakça ve Türkçe anlamı aynı olmak üzere alımlı, güzel anlamında kullanılan "*Dilber*"dir. Dilber, hem kadın hem de erkek sevgili için kullanılabilir ve sevgili tüm yönleriyle (kıyafet, kaşı, gözü vb) tasvir edilir (Škaljić, 1966, 218'den akt. İyiyol & Čatović, 2012: 252).

Sevgilinin güzelliğinin en temel unsurlarından olan siyah göz, âşığı büyüler. Bir diğer güzellik unsuru ise dudaklardır. Sevgilinin goncaya benzetilen dudakları, küçük ve kırmızıdır. Sevgilinin güzelliğinin tasvir unsurlarından biriside sümbüle benzetilen örülmüş saçlardır. Saçlar gürdür, güzel kokar. Sevdalinkalarda sevgili, güzel ve alımlı bir güle benzetilmiştir (İyiyol & Čatović, 2012: 254-255).

Sevdalinkalarda kıyafet isimleri, evin bölümleri, sevgilinin organları gibi birçok unsurun Türkçe olarak ifade edildiği, "yaşa, aman, hey, vah, ey, of, cici" gibi Türkçe ünlem-hitap ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir (İyiyol & Čatović, 2012: 262).

Bu şarkıların sözlerinde kadınlara özel bir değer ve önem verilmekte, onların güzelliğine duyulan hayranlık dile getirilmektedir. Dış güzellik, benzetmeler ve metaforlar yoluyla iç ahlakın ve karakter özelliklerinin güzelliğini göstermektedir. Erkekler aşk uğruna kendilerini feda eden şövalyelerdir.

Sevdalinka sadece geleneksel kur yapma yöntemini değil, aynı zamanda erkeklerin bağlılığını, sadakatini ve sorumluluğunu da teşvik etmektedir. Sevdalinka tutku ile aklın, haz ile tasavvufun buluştuğu bir sanattır. Boşnak dilinin en büyük şairlerinden Skender Kulenović sevdalinkayı "*Dünyanın en değerli ve dramatik aşk şarkılarından biri olan sevdalinkanın zenginliğini ve melodik sesini deneyimleyebilen adama ne mutlu*" şeklinde tanımlamıştır. Söz konusu metinlerin analizinden; dilinin benzersizliği, üslubunun sadeliği, kendine özgü dinamikleri ve aşkın karmaşıklığı şiirsel şekilde anlatması, verdiği mesajlar, desteklediği etik ve dünya görüşü nedeniyle diğer edebiyat ve müzik türleri arasında öne çıktığı sonucuna varılmaktadır. Müzikal ve melodik özellikleri, dinleyenlerin duygusal ve psikolojik durumları üzerinde etki yaratmaktadır (Prkić-Palavra & Pehlić, 2021: 212-213).

Sevdalinkalar, taşıdığı duygu ve duyguyu ifade ediş şekliyle sadece sevdalı kişilerde değil en sert yüreklerde bile 'sessiz ürperti hissettirir çoğu zaman gözyaşı döktürür. Sevdah dinlerken hissettiğimiz melankoli; hafif, yavaş temposu, pek çok süslemeyle zenginleştirilmiş, sakin ve yumuşak müziğinden de kaynaklanmaktadır. Şarkıyı büyük bir tutkuyla, duyguyla seslendiren sanatçının yorumu da çok önemlidir (Camo, 2006'dan akt. Ljubrić, 2019: 5). Sevdalinka günlük kullanıma uygun bir şarkı değildir. Herkes bunu dinlemenin zor olduğunu, ruha çok sert vurduğunu ve hazırlıksız bir dinleyici için acı verici olduğunu düşünmektedir (Huseinović, 2024: 1).

Sevdalinkalar, çoğunlukla Boşnak bir ailede, Boşnak toplumunun değerlerini taşıyan şarkı sözleriyle yetiştirilen neslin kimliğini inşa eden, potansiyel olarak güçlü bir eğitim aracıdır. Yaşam boyunca ve özellikle doğum ve ölüm gibi insan yaşamının sınır anlarında önemli bir rol oynarlar. Geleneksel kültürlerde insan yaşamının ilk evresi, seven, ahlak ve estetiğin ön planda olduğu bir söylem üreten ninnilerle damgasını vurmuştur. Annenin ahlak eğitiminin başarısı, çocuğun reşit olması ve evlenmesiyle birlikte ön plana çıkmaktadır. Sevdalinkalar; anne kültürünün değerlerini, resmi ve gayri resmi olarak aktaran, yetiştiren anneler ve yetiştirilen çocuklar için ahlaki bir düzeltici görevi görebilmektedir (Zukić, 2013: 120).

Bosna-Hersek'te sevdalinkalar üzerine yapılan çalışmalar kültürel kimliği kuvvetlendirmek amacıyla kurumsallaştırılmıştır. Visoko'da kurulan Fondacija Omera Pobrica "Institut Sevdaha", Saraybosna'da Kültür ve Spor Bakanlığı'nın desteği ile kurulan ve 2008 yılında açılan Sevdalinka Müzesi "Art Kuca Sevdaha" bu tür kurumlara örnek olarak verilebilir (Kurtişoğlu, 2008: 55).

Sevdalinkalar ilk başta Fars kökenli, Boşnak zevkine, diline ve karakterine uyarlanmış saz adı verilen bir müzik aleti (Prkić-Palavra, Pehlić, 2021: 205) eşliğinde çalınmakta ve genellikle erkekler tarafından seslendirilmekteydi. Ancak, geleneksel icra ortamında ise çoğunlukla kadınlar tarafından söylenmekte ve kadınlar sevdalinka söylerken enstrüman olarak tepsiyi kullanmaktaydı (Muhović, V. 2009' dan akt. Jakubović, 2019: 15).

Günümüzde genellikle akordiyon veya gitarın yanı sıra akordiyon, flüt, keman veya başka bir enstrümanlarla da birlikte de seslendirilmektedir.

Sevdalinkanın melodik ve ritmik yapısı şarkı sözünü oluşturan şiire bağlıdır. Ritim, şarkının sözlerine bağlıdır. Bazılarının kalıplaşmış ritimleri daha yoğun süslerle donatılmıştır. Şarkıların karmaşık ritmik yapısı ve belirgin olmayan melodi çizgisi doğaçlama yapmaya olanak sağlayarak, sözlerin ve anlatılmak istenen duygunun ön plana çıkmasını sağlamaktadır. En önemli özelliği doğaçlama yönüdür.

“Sevdalinkalar, eğer bir erkek sarkıcı tarafında söyleniyorsa eşliksiz veya solo saz ile veya aynı veya farklı boylardaki birkaç sazdan oluşan topluluk ile unison olarak eslikli icra edilirdi.” Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethi ile yeni çalgılar taşımasıyla bu müzik türü batıdan etkilenmiş ve vokal icranın önemi azalmış ve akordiyon daha sonraki dönemlerde gitar, kontrbas, saz ailesine eşlik eden keman da yeni eklenen çalgılar arasına girmiştir. *“Bu yeni çalgılar ve yeni yönetimin müzik anlayışı, sevdalinkanın makamsal özelliklerinin tampere edilmiş sistemin özellikleriyle değiştirilmesine neden olmuştur. İlk baslardaki sevdalinkanın oryantal, tampere olmamış makamsal sistemi, Batı tonal sistemiyle yer değiştirmiş, melodik ve ritmik yapısı sabitlenmiş ve melismatik yorumlara izin vermemeye başlamıştır. Solo veya sazın eşlik ettiği ses icrası, tamburika orkestralarının modern çalgılar eşliğinde veya Batı çalgı topluluklarınca yapılmaya başlamıştır”* (Bujic & Petrovic, 2004'den akt. Kurtişoğlu, 2008: 59-60).

Bu şarkıların icrasında akordiyonun sazın yerini almasıyla geleneksel formun daha geniş kitlelere yayılması da sağlanmış, insan sesi ses gücü açısından arka planda kalmıştır. İnsan sesini tekrar ön plana çıkarmak isteyenler ise sevdalinkayı gitar eşliğinde söylemişlerdir. Batının etkisiyle sosyal hayatın değişmesi de ses şiddeti daha fazla olan çalgıların kullanımını sağlamıştır. Petrovic, sevdalinkanın geçirdiği değişim sürecini şu şekilde özetlemektedir: *Sevdalinkalara akordiyonun eşlik etmesi kurulu geleneksel stilin dönüşümünü baslatmıştır. Herseyden önce, bütün ses içeriği tampere sisteme uydurulmalıydı. “Halka açık icralarda çalgı topluluklarının baskın sesleri, asıl doğasıyla ilişkili ana öğeleri yani melismata ve kişisel müzik ifadesi olarak serbest ritmik yapıların kullanımını kısmi olarak örttü”*(Petrovic, 1988-89'dan akt., Kurtişoğlu, 2008: 60-61).

Daha çok 8, 10 ve 13 heceli vezinlerde görülen ve 15 ile iki yüz dizeden oluşan *sevdalinka* müzikal açıdan geniş bir melodik aralığa sahiptir. Türk makamlarından hicaz, uşşak ve nihavent vb. makamların izlerine rastlanmaktadır. Dolayısıyla tampere sistemde söylenmeye başlandığında artık ikiliye sahip olarak değerlendirilebilir.

“Sevdalinkalar, genellikle serbest ve önemli ölçüde melismatik yoruma izin veren aksak usul ile solo olarak icra edilmektedirler. Alterasyon ve koloratür kullanımı diğer özelliklerindendir. Vokal teknik olarak bütün Balkanlarda görülen hançerenin kullanıldığı vibratolar dikkati çekmektedir. Türk Müziğinde de sık sık görülen aman, off, ay, hay gibi terennümler sıkça kullanılmaktadır” (Kurtişoğlu, 2008: 61).

Görsel 3.

MOJ DİLBERE ŞARKISININ NOTASI

MOJ DILBERE Bosnia

<https://folkdancefootnotes.org/music/sheet-music/moj-dilbere-sheet-music/>

Görsel 4.

MOJ DILBERE ŞARKISININ ŞARKI SÖZLERİ (Boşnakça-Türkçe)

Moj dilbere, kud se seces Uzmi za me, oku zlata
 Götür beni çarşıya
 Haj pa pozlati dvoru vrata
 Hay, sat beni pazarcıya
 Haj pa pozlati dvoru vrata
 Hay, sat beni pazarcıya
 Ref. 2x
 (Nakarat 2x)

Uzmi za me, oku zlata
 Altın al bir okka
 Haj pa pozlati dvoru vrata
 Hay, saray kapısını altınla kapla
 Haj pa pozlati dvoru vrata
 Hay, saray kapısını altınla kapla
 Ref. 2x
 (Nakarat 2x)

Dilberim, nereye gidersin?
 Haj sto i mene ne povedes
 Hay, beni neden götürmezsin?
 Haj sto i mene ne povedes
 Hay, beni neden götürmezsin?
 Ref. 2x
 (Nakarat 2x)

Sto te volim, ah sto te ljubim
 Ne çok severim seni, ah ne çok severim seni,
 Aman, aman, Boze moj
 Aman, aman Allah'ım
 Ref. 2x
 (Nakarat 2x)

http://www.akormerkezi.net/safet-isovic-moj-dilbere-turkce-ceviri_sarki-fltfrn.html

6. Ünlü Sevdalinka Şarkıcıları ve Söz Yazarları

En ünlü sevdalinka sanatçılarından bazıları Himzo Polovina, Zaim Imamović, Safet Isović, Meho Puzić'tir; Çok güzel ve çekici olması nedeniyle sevdalinka, Bosna-Hersek dışında da yayılmaya başlamıştır. Çok sayıda yazar sevdalinka şarkıları yazmıştır. Bunların en ünlülerinden bazıları; Aleksa Šantić, Mustafa Mujezinović, Rade Jovanović, Dragiša Nedović, Ismet Mulalić, Jozo Penava, Jovica Petković, Nikola Stojković, Musa Čazim Ćatić, Rade Dubljević, Safet Delbašagić'tir (Baytal 2012'den akt. Prkić-Palavra & Pehlić, 2021: 205).

Sevdalinka çoğunlukla halk müziğinin geleneksel Bosnalı şarkıcıları tarafından seslendirilse de, geleneksel olarak bu türe ait olmayan müzisyenlere de ulaşmayı başarmıştır. Böylece, sevdalinka şarkıları Josipa Lisac (Sevdalinka "Omer Begh" in efsanevi performansı), Seid Memić Vajta ("Kolika je Jahorina planina") ve Željko Bebek tarafından Halid Bešlić ("Da zna zora") ile düet yapılarak kaydedildi veya seslendirildi.), Davorin Popović ("Sarı ayva"), Ibrica Jusić (2003 tarihli sevdalinka, "Amanet" albümünün tamamıyla birlikte), Masimo Savić ("İşte bu sarı gül"), Hari Varešanović ("Güneşin doğduğu her yer"), Jadranka Stojaković ("Neden burada değilsin"),

Zdravko Colic ("Ayı Takip Eden Yıldız") Sevdalinkas ayrıca Zagrebli söz yazarı Johnny Stulic'in (grubu Azra'nın adını almıştır) birçok şarkısının temelini oluşturmuştur (Huseinović, 2024: 1).

7.Sonuç

Sevdalinka kelimesinin kökeni ve tarihçesi detaylı incelendiğinde; kelimenin; Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Boşnakçaya geçen, "Sevda" kelimesinden türediği, anonim bir tür olan sevdalinkanın, "Boşnakça aşk şarkıları" anlamına geldiği, kökeni, ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte ilk defa 16. yüzyılın başlarında gerçekleştiğinin düşünüldüğü, sadece Müslüman Boşnaklara ait bir müzik türü olduğu olduğu görülmüştür.

Bosna Hersek'in tarihsel süreç içinde yaşadığı yönetim değişiklikleri/işgallerin sevdalinkalara da etkisi olduğu görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde doğu kültürünün sosyokültürel hayata etkisinin sevdalinkalara yansıdığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Bosna vilayetini işgali ile birlikte sevdalinkanın da batı kültüründen etkilendiği, bu dönemde başlangıçta saz eşliğinde söylenirken Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethi ile akordiyon vb. enstrümanlarla da icra edilmeye başlandığı görülmüştür.

Yapılan çalışmada, halk arasında yaratılmış, anonim olarak nesilden nesile aktararak ve bugüne kadar Bosna-Hersek halkının en önemli halk müziği statüsünü kazanmış sevdalinka müzikal yapısı ve konuları detaylı olarak incelenmiştir. Yapılan incelemede; Müslüman Boşnak halkının duygularını yansıtan sevdalinkalarda her ne kadar en önemli konu kavuşulamayan aşk, aş acısı olsa da vatan sevdası vb. konuların da işlendiği tespit edilmiştir. Türk makamlarından nihavent, hicaz vb. kullanıldığı, ritimsel olarak hem batı hem de Türk müziği ritimleri ile oluşturulduğu, evrensel müzik nota yazımı şeklinin kullanıldığı, artık ikili, miksolidyen, majör ve ikinci derecede sona eren armonik minör, alterasyon, melizma kullanımı ve uzun soluklu cümleler kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ayrıca bu şarkılarda; kadına özel bir değer ve önem verildiği, onların güzelliğine duyulan hayranlığın ve saygının ifade edildiği, kadının güzelliğinin yanı sıra yüksek etik değerlerle de karakterize edildiği, erkeklerin kendilerini genellikle güçlü ataerkil kimlikler olarak sundukları; erkeklerin bağlılığı ve sorumluluğunun da teşvik edildiği görülmüştür.

Bosna-Hersek kültürü için hâlâ önemli yeri olan sevdalinka, giderek daha çok müzik türüne ilham verir hale geldiği, Bosna Hersek'te sevdalinkanın korunması ve tanıtılması amacıyla kurumsal çalışmalar yapıldığı, görülmüştür.

Sonuç olarak yapılan çalışma ile; Türkiye'de sevdalinka konusunda sınırlı sayıda olan Türkçe akademik literatüre kaynak kazandırılacağı, sevdalinkanın Türkiye'de daha çok tanınmasına katkı sağlanacağı, kaynakçada adı geçen bu konuda çalışma yapmış Boşnak yazarların, akademisyenlerin Türkiye'de bilinirliğinin artarak Türkiye'de bu konuda çalışma yapmak isteyenler için araştırmalarında yol gösterici olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Bayram, S. (2015). Sevdalinka ve türkülerde sevgili ve aşk algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, 8(41), ss.112-119.
- Çomak, H. (2009). *Balkanlar ve Bosna-Hersek'in jeopolitiği*. <https://tasam.org/tr-tr/icerik/3790/balkanlar-ve-bosna-hersekin-jeopolitigi>
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugât*. 25. Baskı, İstanbul: Aydın Kitabevi.
- Efendić, N. (2015). *Bošnjačka usmena lirika: Kulturnohistorijski okviri geneze i poetička obilježja, Zemaljski muzej BiH i Slavistički komitet BiH*, Sarajevo. <https://www.sevdalinke.com/2023/11/nirha-efendic-bosnjacka-usmena-lirika.html>
- Huseinović, A. (2024). *About sevdalinka*. <https://sevdalinka.info/en/about-sevdalinka%20/>
- Ibrahimagić, O. (1998). *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca*. Saraybosna.
- Imamović, E. (1999). *Historija Bosanske vojske, Art 7 Edicija Bosanski Korijeni*. Saraybosna.
- İyiyol, F. & Ćatović, A. (2012). Sevdalinkalarda Türk-Boşnak halk kültürünün ortak unsurları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(1), ss. 246-264.
- Jakubović, L. (2019). Asim Horozić'in eserlerinde sevdalinka etkisi [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Karača Beljak T.& Talam J. (2012). Bosna-Hersek'teki şehir müzik geleneği: sevdalinka ve saz, *porte akademik. Journal of Music and Dance Studies 2. Special Issue on Organology*, ss. 85-93. https://www.academia.edu/6214195/Jasmina_Talam_Tamara_Kara%C4%8Da_Beljak_Bosna_Hersekteki_%C5%9Eehir_M%C3%BCzi%C4%9Fi_Gelene%C4%9Fi_Sevdalinka_ve_Saz
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 62-80.
- Kurtişoğlu, B (2008). *Göçmen kimliği açısından Boşnak müzikleri:Trakya ve İstanbul örneği* [Doktora tezi, İTÜ]. YÖK Tez Merkezi.
- Ljubić, T. (2019). Rad na predstavi *pletu mi, dušo, sevdah* [Master's thesis / diplomski rad, sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku].

- Maglajlić, M. (2006). *Usmena lirika Bošnjaka*. Sarajevo: Preporod.
- Milošević, V. (1964). *Sevdalinka, muzej Bosanske krajine*, Banja Luka.
- Prkić-Palavra, K. & Pehlić, I. (2021). *Vrijednosne osobenosti sevdalinke i turbo-folk muzike kao muzičkih izraza*, *DHS* 1 (14), ss. 201-222.
- Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u Srpsko-Hrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Uluçay, T. (2022). Boşnak müziğinin özel türü sevdalinkaların müzikal yapısı üzerine bir inceleme. *RumeliDE Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *Ekim*, ss. 435-454.
- Zukić, M. (2013). Komparacija kvalitete odgojne uloge majke u bošnjačkoj potpunoj i nepotpunoj porodici [Magistarski rad, Islamski Pedagoški Fakultet Univerziteta u Zenici]. https://www.academia.edu/10304248/maj%C4%8Din_odgoj_u_bo%C5%A1nja%C4%8Dkoj_porodici
- Sevdalinka örnekleri
- Safet Isovic, S. <https://www.youtube.com/watch?v=B3HGwLqPpNM>
- Unesco. <https://www.youtube.com/watch?v=aLjIWvE4Cxc>